

A MOTÍVUMOK ÉRTÉKELÉSE A SZOCZIOLÓGIÁBAN.

A ki figyelemmel kísérte a *Revue Philosophique* múlt évi hasábjain azt a nagyszabású és nagystílű vitát, a mely a szociológia sarktételei körül forgott, s a melyhez nem kisebb emberek szóltak hozzá, mint Milhaud, Palante, Tarde, Bauer, azt kétségkívül meglepte az a sok ellentét és megoldatlan kérdés, a melyet az a nem mindennapi vita fölvetett.

Valóban úgy tekinthetjük, hogy a szociológiának főkérdéseiben, a melyek ismerettani háttérrel bírnak a mai tudomány világánál, ez az irodalmi harcz nagyban tisztázta a nézeteket. A végső eredmény ugyan most is a dogmatizmus és az individualizmus merev szemben állása, a quietizmus és a szociális teleológia kérdéseinek körülbástyázása, de az egész olyan benyomást tesz reánk, mint a mikor a két ellenség megszámlálja hadi erejét és a csata sorsa (legalább egyelőre) a jobban szervezkedett fél javára van biztosítva.

Ez a »jobban szervezkedett fél« a jelenben a szociális idealizmus, és bármilyen ékesen szóló barátja is Palante az ő abszolút illuzionizmusával az objektív rendszernek, annak kora már egyelőre elmúlt s engedni kénytelen a Stammler és Stein által oly fényesen megokolt szubjektivizmusnak.

De tévednénk, ha azért a kelleténél nagyobb értéket tulajdonítanánk ennek az iskolának. Egyrésztől úgy jelentkezik ez, mint egészséges reakció a Marx és Spencer túlhajtott objektivizmusára, másrésztől a szociális eszméknek föltétlen uralma és hatása (mint pl. e szellemi mozgalom legnagyobb termelőhelyén, Németországban) teszi megérthetővé a szubjektív iránynak egyidőre való felülkerekedését.

Palante a szociális dogmatizmusról s annak mechanizmusáról írt cikkében (*Revue Phil.* 1902. VIII.) az evolúció

rendszerének tűzpróbájaképen tünteti fel a teleológia kérdését. Ő a maga részéről három törvényt állít fel, a melyek a fejlődést uralják, s így a teleológia eszméi rajta felépíthetők volnának: az értelmi tehetetlenség törvényét, (szerinte a primitív ember arra törekszik, hogy primitív céljaiból minél kevesebb eszköz segítségével érhesen célját) azután a maximális eredmény törvényét s végül az élet harmonikus szépségének törvényét, vagyis a lehető legintenzívebb életnek törvényét. Mind egytől-egyig olyan dolgok, a melyek Spencer individualizmusában bennefoglaltatnak s a melyek az ő eszményi jövőjét is irányítják, így akarja ő individualisztikus tanait a szociális dogmatizmus romjain felépíteni. (Lásd még egy másik cikket ugyan-csak a *Revue Phil.*-ben 1902. 14.)

Milhaud a négy fázis törvényéről írt szellemes cikkében Comte-nak három stádium-törvényét folytatja, illetve egészíti ki egy negyedikkel: az egyéni aktivitás és bensőség fokozott hangsúlyozásának, a modern gondolkodásnak korszakával. A spenceri teljes hozzáalkalmazkodottság idejének más alakban való föléledése ez a negyedik stádium, a melyről, minthogy a jövő ideált minden szociológus másképen képzei, csak fenn-tartott véleményt alkothatnánk magunknak.

Sokkal inkább fején találják a szeget azok, a kik ismeret-tani szempontból tekintik a szociológiának annyiszor vitatott alapproblémáit. Marcel Bernés „*Egyén és Társadalom*” című cikkében kimondja, hogy a dolgot akár az individualizmus, akár a kollektívizmus felé eldönteni azért nem sikerül, mert a kollektívizmus eszményi jövőre támaszkodik, a múltból nincsen semmi bizonyítéka, míg az individualizmus álláspontját épen a múlt idők teszik igazolhatatlanná. Szerinte egyén és társadalom korrelatív fogalmak, a melyeket nem kell és nem is lehet egymásra vonatkoztatni, egyiket sem lehet a másikra visszavezetni.

Bauer „*A szociológia módszeréről*” írt cikkében (*Revue Phil.* 1902. III.) onnan származtatja az iskolák közötti ellentéteket, hogy mindenki az ő saját egyéniségének megfelelő motívumot lát a társadalmat mozgató végtelen sok motívum között kidomborodni: mindegyik a magát tartja fontosnak, az esztétikus az esztétikait, az antropológus az embertanít stb., azért nem lehet soha senki ment az egyoldalúságtól. Érdekes felfogása hasonlít Adickes Erichnek, a kiélt tanárnak merész véleményéhez, a ki „*Ethische Principienfragen*,” című értekezésében

a determinizmusban minden embernek állásfoglalását az egyénből következőnek mondja s egészen szubjektív jelleget tulajdonít neki.

Tarde, a ki egyébként determinista, a társadalmi realitásról írt cikkében (Revue 1902. II.) bevallja, hogy a szociológiában nincsenek olyan törvények, a melyeket úgy meg lehetne határozni, mint a természettudományokban, itt nem lehet úgy látni előre az eredményt, mint a természet életében, itt csak társadalmi erők működnek, a melyeknek statikáját és dinamikáját meghatározni a szociológia feladata.

Mindezeknek a vitáknak, melyek még mindig a szociológia sarktételei körül forognak, jelentős ismeretani háttére van, a mint erre már Bauer és Tarde is rámutattak. Mennyit ismerhetünk meg a szociológia eseményeinek végetlen motivációjában, meddig terjednek a tudomány mai állása mellett természettudományi és lélektani pozitív ismereteink — meddig tény és meddig hipotézis a társadalmi törvényszerűség — ezek mind oly kérdések, a melyeknek tudományos vizsgálata az ismerettan mai állásának figyelembevételét feltételezi.

A főkérdés most már a társadalmi jelenségekben észlelt *kauzális nexusnak* természete körül forog. Oly kérdések vetődnek fölszínre, melyek megoldhatatlanok s végső határaikban már a metafizikát érintik: az ok és okozat, a cél és eredmény kérdése.

Hume-nak nagy gondolata óta, a ki az okot és az okozatot időbeli kapcsolatnak tüntette föl, ez a kérdés úgy a természettudományokban, mint a lélektanban napirenden van. Azok, a kik megkülönböztetik a természeti tüneményeknek vaskövetkezéssel, szoros oki összefüggéssel bekövetkező csoportját és külön a társadalmi rendben előforduló u. n. rendszerintiséget, a hol az események nem ugyanazon vaskövetkezetességgel jönnek létre, a dualizmus rendszerének lesznek — talán akaratuk ellenére is — szószólói.

Tekintsünk szót egy kissé ebben a két világban; a természetnek és a társadalomnak világában, s nézzük meg az összefüggés természetét az események és előidéző okaik között, — vizsgáljuk mindezt a motívumoknak számszerű, valóban matematikai figyelembevételével. Már Freycinet hangsúlyozza a matematikai módszert a szociológiában (A természettudományi megismerés elemei, ford. Salgó), majd a francia irodalomban egyike az első ilyenemű kísérleteknek a Freycinet által

is sokszor idézett Bussinesque, a ki az egyes emberi cselekedeteket, mint szinguláris mozgásoknak integrálját igyekezett értelmezni. Hogy mily sikerrel, arra még rátérünk. Bauer is számbavehető módszernek tartja a szociológiában a szorosan vett matematikait, de ő maga, azt tudtommal, sehol sem alkalmazza.

Legyen szabad most nekünk néhány könnyen megérthető számtani szimbolikus jelöléssel keresztülmenni a tünemények és jelenségek csoportjain s így levonni az ismerettani tanulságokat.

Ha egy mennyiség egy másik mennyiség bizonyos változásának eredménye, akkor a kettő között függvény-kapcsolat van. Ha pl. az x -nek értékévé függ az y -nak értékétől, akkor azt így jelölhetjük:

$$y = f(x)$$

a hol a matematikai jelölés azt mutatja, hogy a kettő között oki kapcsolat van.

Előfordulhat azonban az az eset, hogy magának az X -nek értéke függ valamely másik q mennyiségtől, ekkor azt mondhatjuk, hogy

$$x = f(q) \text{ és így } y = f'(q)$$

De nemcsak ez a szövevény lehet két dolog összefüggése között. Előfordul az is, hogy egy és ugyanazon eredmény egyszerre több ok hatása alatt létesül, sőt nemcsak két, három, de egyszerre száz meg száz, millió, végtelen számú ok hozhat létre egy eseményt.

Ekkor a számtani jelölés többváltozós funkcióiról beszél s így jelöli az okozati összefüggést:

$$y = f(a, b, c, \dots, z)$$

a hol ezen a, b, c, \dots, z okok mindegyike egyszerre működik s ezek együttes működése hozza létre az eredményt. Az előbbi példa az okok *szukcesszív* működése volt, itt pedig az okok *szimultán* módon munkálnak közre az eredmény elérésében.

Ha már most a legegyszerűbb közéleti példán kezdjük: a számtanból tudjuk, hogy a kör területe egyenes arányban áll a sugár négyzetével, itt tehát a sugár az ok, a terület az okozat. A kettő közötti viszonyt szimbolikus módon így jelölhetem:

$$T = f(r)$$

a hol a T terület értéke egyedül a sugártól függ, mert a rendszeren tényezőül használt n szám állandó értéket képviselvén,

a függvény értékét nem változtatja. Csak egy tényezőt kell tehát ismernem, hogy a kör területét tudjam.

Már a fizikában, bármennyire „*vaskövetkezetességgel beálló*” eseményeknek tudománya is ez, nem elégséges egy tényező ismerete. Hiszen például, ha a szabadon eső test sebességét meghatározni akarjuk, nem elég annak kezdősebességét és idejét tudnunk, s az állandó gyorsulási tényezőt figyelembe vennünk, hanem még a levegő ellenállása, a hőmérsék és párateltség figyelembevétele is szükséges, hogy pontos eredményt kapjunk. Tudjuk, hogy miféle tényezők vannak a dologra befolyással, de nem tudjuk megmondani, hogy ezeken kívül még nines-e figyelembe veendő körülmény. Itt tehát már engednünk kell egy kicsit abból a szigorú »matematikai bizonyosságból« — egyszerűen a befolyásoló tényezők *nem ismerése* miatt.

Földünknek tízféle főmozgását ismerik már a csillagászok, de pontosan nem lehet még helyzetét a világűrben meghatározni. Nem is szólunk a meteorológiáról, a hol csupa materiális megismerhető tényezővel van dolgunk, a miket látszólag csak ismerni kellene, s aztán kiszámítani — s mégis egy tíz év múlva bekövetkezendő háborút könnyebben és biztosabban meg tudunk előre mondani, mint a két nap múlva bekövetkezendő időjárást.

A tényezők ismeretéből vont következtetés biztossága tehát már a fizikai világban, a hol szükségképiség uralkodik, nem feltétlenül megbízható, mert vagy nem ismerünk még minden befolyásoló tényezőt, vagy ha ismerjük is létezésüket, nem tudjuk kiszámítani. A fizikai tünemények világában ismereteinknek megbízhatóságára és a jövőre való következtetésünk bizonyosságára legjellemzőbb az egyszeri kőműves mondása, a ki azt mondta a düledező házról: »Uram, kiáll ez a ház még egy pár esztendő, de ha valami nagy szél jön, akkor nem állok jól érte!«

A fizikai tünemények magyarázatánál, előre való bekövetkezésük vizsgálatánál is nagy szerepet játszik még az, a mit a közélet nyelvéen véletlennek nevezünk, s a mi nem egyéb, mint előre nem látott tényezőknek a beavatkozása. így aztán a fizikai *folyamat*, bármi természetes és logikus legyen is, előrelátottságában csorbát szenved.

Ha most a szerves világ rendjére áttérünk, látnunk kell, hogy ott az előrelátások, de még a törvényszerűségek is alig engednek valami belátást a tudomány mai állása mellett a

szigorú, matematikai törvényszerűségbe. Hiszen a laboratóriumi kutatások megzáfolták az oly sikerrel kecsegtető Weber-Fechner-féle törvényt az érzet és inger közötti viszony számtani arányáról. Az egyéni élet ezer titkai — a determinizmus is kénytelen elismerni — a szigorú következetességgel kutató ész előtt alig hozzáférhetők. Még a szociológiában nagyobb és szemmel láthatóbb törvényszerűséget tapasztalunk. Nagyon jól mondja Fayer hasonlata, hogy a mint a léghajón magasba emelkedő ember mintegy madártávlatból nézi az alant elterülő világot s így abba nagyobb belátást nyer, épen úgy, a ki az emberi cselekedeteket nagyobb tömegben: a szociológia mezején vizsgálja, azoknak világánál nagyobb betekintést nyerhet.

Ha a mennyiségtanban egy görbe vonalnak a képét akarom meghatározni, elég ismerni annak két, egymáshoz végtelenül közel fekvő pontját (u. n. elemi közelségben levőket), hogy ezeknek egymáshoz való viszonyából, a függvény u. n. növekményéből, differenciák hányadosából meghatározhassak annak a vonalnak egész irányát, hogy azt minden részében jellemezhessük.

Épen így a szociológiában is minden befolyásoló tényezőnek ismerete, minden ok előreműködésének tudása volna szükséges, hogy ismerettanilag helyesen igazoljuk az indukció értékét, a mit okoskodásunkban felhasználunk.

Már pedig az olyan esetben is, a hol szimultán közreműködő több ok hozza létre az eredményt, a hol tehát

$$y = f(a, b, c, d \dots \dots \dots z)$$

ott valamennyi tényezőnek ismerete volna szükséges, hogy az eseményt matematikai pontossággal előre megmondjuk, mert az egyenlet csak úgy oldható meg teljesen, ha minden ismeretlen értékét feloldjuk. Ha csak egynek is nem ismerjük értékét, ez képes az egész eredményt átalakítani, az ellenkező értelemben eldönteni.

Az a bizonyos megkülönböztetése tehát a *törvényszerűségnek* és *rendszerintiségnek* összeomlik, ha a dolgot így kritikai nézőpontból, az ismerettan és logikus bizonyosság fényénél tekintjük. Mert látjuk, hogy egyrészt a fizikai, szerves világban sem lehet minden eredményt előrelátni, nem ismerhetünk minden okot, másrészt a szociológiában s a lélektanban sem lehetünk bizonyosak arról, a mit cselekedeteink egyes egyéneknél, vagy az egyének összességénél eredményezhetnek.

Azt az állítást tehát, hogy a világrendben bizonyos események „szükségképen”, míg mások csak „rendszerint” következnek be, oda módosíthatjuk, hogy mennél fölebb haladunk a komplikáltabb okozati szövevények felé, a szervetlenről a szervesre, állatról az emberre, annál kevésbé tudjuk az eredmények előidéző okát tudományosan megmondani s annál kevésbé azt a jövőbe nyúló előrelátással megállapítani.

Fölfelé tehát a törvényszerűség gyöngébb, illetőleg kevésbé meghatározható. De hogy egyáltalán van-e törvényszerűség, avagy csak rendszerintiség — azt a tudomány mai álláspontja mellett s valószínűen később is — eldönteni nem lehet. Ez az állítás így egyformán nem hódol meg a determinizmusnak, nem az indeterminizmus induktív igazolhatóságának, de kritikus szigorúsággal nem is lehet e kérdések fölött pozitív ítéletet mondani.

Honnan van mégis, hogy a szociológiában értékeljük a motívumokat s látunk bizonyos törvényszerűséget?

Onnan, mert a motívumok ugyanazon mértékben a természeti rendtől függve *gyakran* ugyanazon körülmények között fordulnak elő s így ugyanazon eredményeket létesítik. Mint a tapasztalatból tudjuk: ugyanazon erők *nem mindig* létesítenek ugyanazon eredményeket. Ezt a hiperorganikus világban kétszeresen tapasztaljuk. A végső kérdés ismerettani szempontból mindig megoldatlan marad: ha valamennyi erőt ismernők, ismerős lenne-e az eredmény, mert nem tudjuk, hogy miféle összefüggési lánczolatok lehetségesek az erők és az eredmény között.

Hogy mégis mindezek mellett a végső eredményben a motívumok hatása benne rejlik, ezek után kétségtelen. De ha $n-1$ motívumot ismerünk is, az n -edik a többinek összes hatását még mindig leonthatja.

A társadalmi cselekvés, a mely a szociológiának tényeit adja, egyéni cselekvések szövevénye. Lehet azoknak egyszerű összeadása, mint pl. az egyéni akaratoknak összege szavazás esetén, de lehet azoknak egyéb, meg nem határozható szövevénye is.

Álljunk úgy a determinizmusnak, mint az indeterminizmusnak talajára, s mindkét nézőpontból figyeljük meg, hogyan alakul a társadalmi eredmény az egyéni cselekvésekből. Legyenek a, b, e . . . z azok a motívumok, a melyek egyáltalán előfordulhatnak. A determinizmus álláspontja szerint minden egyéni cselekvőség e motívumok számszerű eredménye, a mely

természetesen az egyénnél variábilis, minden egyénnél más-más természetű függvénye a motívumoknak. így lesznek az egyes egyéni cselekvések:

$$R_1 = f_1 (a, b, c \dots z)$$

$$R_2 = f_2 (a, b, c \dots z) \dots$$

$$R_n = f_n (a, b, c \dots z) \text{ ezekből a társadalmi cselekvőség:}$$

$S = F (R_1 R_2 \dots R_n)$ — tehát szintén szövevénye az egyéni cselekvéseknek, mint azok a motívumoknak. Ha most már, a hosszadalmas szimbolikus jelöléseket elkerülendő, az összes motívumokat, illetve azok n-szeres integrációját M-mel jelölöm a következőképen:

$R_1 = f f \dots f_1 (a, b \dots z) da db \dots dz = f f_2 (M) dM$
és így tovább a többinél is, akkor a társadalmi eredmény:

$$S = F [f f_1 (M) dM, f_2 (M) dM \dots f f_n (M) dM]$$

vagy rövidebben, a művelet elvégzése után

$$S = F [f_1 (M), f_2 (M) \dots f_n (M)] = \varphi (M)$$

a miből kitetszik, hogy végső elemzésben a társadalmi eredmény ugyanazon motívumok szövevényéből jő létre, a melyek az egyénre hatnak, vagy más szóval: a társadalmi eredmény is függvényszerű kapcsolatban van a motívumokkal szemben.

Az elmondottak akkor érvényesek, ha a determinizmus nézőpontjából szemléljük az egyéni cselekvést. De egyoldalú volna bizonyításunk, ha csak erre szorítkoznánk. A szociológiában nyilvánuló törvényszerűség akkor is lehetséges, ha az indeterminizmus talaján állunk. Az akarat ugyanis, a mely a motívumok fölött szabadon választhat, úgy tűnik föl az η -szeresen determinált cselekvés mellett, vagy annak ellenében, mint egy állandó erő, mely tetszés szerinti irányban működik. De *állandó*, épen, mert a motívumok fölött áll.

Ha itt is alkalmazzuk a számtani szimbólumokkal való jelölést, az előbbiekhöz nagyban hasonló eredményekre bukkanunk. Mert az akarat a különböző egyéni cselekvőségeknél, mint állandó erő jelentkezik, s a motívumokon kívül állván, bár módosíthatja azoknak integrációját, mégis a különböző egyéneknél állandóan ugyanaz lévén, a szimbolikus jelölésnél is érvényre juthat ez az állandósága. (Úgy jelöljük, a hogyan a felsőbb mennyiségtanban az állandó mennyiségeket, melyeknek differenciálhányadosa zérussal egyenlő.) Itt tehát az egyéni cselekvőségek:

$$R_1 = f_1 (a, b, c \dots z) + C$$

$$R_2 = f_2 (a, b, c \dots z) + C.$$

$R_n = f_n(a, b, c \dots z) + C$ a társadalmi eredmény:

$S = F(R_1, R_2 \dots R_n)$

$S = F[f_1(M), f_2(M) \dots f_n(M)] + C$

az állandóan működő erő azonban, bár magában az eredményben el nem hanyagolható — a függvény kapcsolatban nem szerepelvén, itt is az előbbihez hasonló eredményhez jutunk:

$S = F(M)$

azaz: *a társadalomban a motívumokkal arányos törvényszerűség és az akarat szabadságának elve nem zárják ki egymást.* A kettőnek együttléte matematikai szigorúsággal elemezve is, lehetséges.

Magától értődik, hogy e szimbolikus jelölések a törvényszerűség *mikéntjének* tisztábazozatalára semmi igényt nem tartanak. Nem kívántam velük egyebet bizonyítani, mint az okozati összefüggés tényleges fennállását, illetve annak lehetőségét minden viszonyok között s precízebbé tenni azt a fogalmi kört, a melyet mindeddig »szükségképiség, rendszerintiség, föltétlen törvények, nem föltétlen törvények« stb. néven jelöltek.

Magyar szociológiai irodalmunk újabb termései között két, igen figyelemreméltó jelenséget találhatjuk a motívumok értékelésének. Egyik Somlónak „*Erkölcsei túlkövetelés*” című értekezésében, a hol ő a paralelogramm szisztémáival operál, úgy tünteti föl az erkölcsi cselekedet eredményét, mint rezultánsát az erkölcsi cél (ideál) és a motívumok komponensének, ezért mondja, hogy az erkölcsi szabály túlságosan sokat, többet követel, mint a mennyit az egyén átlagos körülmények között teljesíteni képes.

A motívumok azonban nem egy komponenset képeznek, hanem végtelen láncolatát a komponenseknek, a melyek aztán egy rezultánsban egyesülve, törnek az erkölcsi ideál vagy az erkölcsi cél ellen. Így Pollák Illésnek „*Erősek és gyengék*” címen megjelent könyvében is a komponensek voltaképen millió és millió motívációnak a leszűrődései s nem úgy kell a dolgot felfogni, hogy csak az a két komponens működik a cselekvésre, avagy a társadalmi eredményre elhatározóan. Magának Pauernek is ott van tévedése, a mikor az ethikai determinizmust a motívumok és a karakternek egymásra hatásától származtatja.

Az, a mit Pauer karakternek nevez, nem valami állandó, az egyénnel inherens tulajdonság, a mire a motívumok hatnának, hanem szinte végtelen sok motívumnak az integrációja. Mert mi az a jellem? Tán csak az átörökölt tulajdonságoknak

konglomerátuma? Csakis ez esetben Tolna értelme a motívumoktól való megkülönböztetésének és éles szembeállításának, de ekkor is Ribot-nak a lelki átöröklésről felállított elvei illuzóriussá teszik az egyénileg átöröklött és az élet folyamán nem változható jellemnek átöröklését. Ha pedig a jellem nem csupán örökség, akkor erre is hatással vannak a motívumok, kár tehát azokat a jellemmel szembeállítani. Az ethikai determinizmus ebben az alapon leli czáfolatát.

Sokkal jelentősebb és természetesebb Piklernek fiziológiai determinizmusa, mert egyforma jelentőséget tulajdonít minden motívumnak, egyforma szerepet juttat nekik, mint komponenseknek a cselekményre való befolyásban. Ha a föltétlen determinizmus elveit vallanók, a fenti matematikai szimbolikus jelölés szerint ez állana legközelebb álláspontunkhoz.

Bármilyen bonyolódott tehát az okszerű összefüggés a dolgok és jelenségek között, azok mindig visszavezethetők az n-változós függvények sémájára. Akkor is, ha deterministák vagyunk, akkor is, ha nem vagyunk azok.

Az a »szigorú matematikai vaskövetkezetesség« pedig, a melyet a dolgok és okai között tapasztalunk, egyre kisebb lesz és egyre jobban tünedezik, a mint a komplikáltabb szövevényű jelenségek felé haladunk, sőt a dolgok végén transzcendenssé leszen. Hogy mikor? épen azt nem tudjuk megmondani, mert igaza van Pulszkynak, hogy az átmenetek iránt vakok vagyunk.

Épen úgy, a hogy a számtanban közelítő értékekről beszélünk, úgy hozhat létre a tudomány fejlettsége nagyon sok dologban — több és több motívum megismerése folytán — közelítő valószínűséget is. De teljes bizonyosság, vagy a motívumoknak és működésének teljes ismerete nem lehetséges. Éppen ez az a rés, a mely a föltétlen determinizmusnak mindig akadályá fog lenni s a mely a determinizmusnak ezen sokat hányatott kérdését a filozófia megoldhatatlan, transzcendens alapproblémájává teszi.

De a mit nem szabad felednünk: az *átmenet* föl nem ismerhető, a megoldás valószínűsége alulról fölfelé fokozatosan fogy.

Ez az, a mit olyanok is, mint pl. Palante, Bauer, a kik egyébként deterministák, s a monizmusnak lelkes szószólói, feledni látszanak, mikor azt mondják, hogy a szociológiában kár a törvényszerűség után kutatni, mert a társadalmi jelenségek csak »esetleg« következnek be.

Nem szabad azt sem felednünk, hogy mindig elég egy új változó közbeiktatása a függvényben, hogy a függő változónak értékét egészen megváltoztassa. Azért a szociális törvényszerűség bizonyításának és megállapításának elengedhetetlen mértéke: *az indukció lehető teljessége*, a motívumok mennél nagyobb tömegének pontos ismerete.

A szociális törvényszerűségnek három hatalmas rendszere épen a motívumok elhanyagolása miatt lőn egyoldalúvá. *Nem lehet tudományos az a rendszer, mely azzal az igénynyel lép föl, hogy elkerülte az egyoldalúságot.* Értjük e három, egyoldalúságában is nagyszerű építmény alatt Marxnak gazdasági, Spencernek biológiai, Piklernek pszichológiai alapon felépült rendszerét.

De minden egyoldalúságnak a zsenialitása az, hogy egy azelőtt ismeretlen, vagy kevés figyelemben részesült nézőpontra hívja fel a figyelmet, hogy abból tekintve a dolgokat, új világításban tárja eléink és sok oly tüneményt, a melynek okát sem ismerték, ily úton megmagyaráz.

Minden egyoldalúság az n-változójú függvényben *egy* független változót magyaráz, vagy legalább is csak egynek tulajdonít jelentőséget: a dolgot egy oldalról véve figyelembe, kívánja megvilágítani. Az »actio parit reactionem« elve itt is érvényesül: a túlhajtott objektivizmus után a filozófiában csak hamar túlságos szubjektív irány következik be s viszont.

Ismerettani szempontból mérlegelve a dolgokat: azt látjuk, hogy az okozati összefüggés főproblémája, a szociológia »sark-tétele« mindig megoldatlan marad, a quietizmus és a teleológia, a determinizmus és indeterminizmus egymással szemben fognak mindig állani, mert az, a mi a kettő között a válaszfalat ledönthetné: a motívumok teljes számának megismerése, lehetetlen s a problémát transzczendenssé teszi. Azért az objektív rendszerek föltétlen determinizmusa ellen mindig joggal hangoztathatjuk a quietizmus vádját, míg a szubjektív gondolkozás teleológiája mindig transzczendens kérdések útvesztőjében fog eltévedni.

Ha nem is tartunk mindenben Du Bois-val az *ignorabimust* illetőleg, azt mégis elmondhatjuk, hogy a legkomolyabb tudomány az, a mely ma még a legtöbb kérdésre az *ignoramus*-szál felel.

Dr. Buday Dezső.